

BIẾT ƠN "KỸ SƯ PHƯƠNG THANH"

■ GS. NGUYỄN BÁ

Trong không khí hào hứng chào mừng 60 năm truyền thống Khoa Sinh học, hẳn trong mỗi thầy trò không khỏi bồi hồi nhớ lại những kỉ niệm gắn bó với ngôi trường thân thương, với những người thầy, người cô đáng kính của buổi ban đầu thành lập. Họ luôn là những tấm gương sáng để biết bao thế hệ sau noi theo. GS. Dương Hữu Thời - người thầy, nhà khoa học, nhà quản lí, chủ nhiệm đầu tiên của Khoa Sinh học là một thầy giáo đáng kính như vậy.

Tôi nhớ, ở lễ tang GS. Hoàng Xuân Nhị các học trò của ông không dám đính danh hiệu Nhà giáo Ưu tú dưới ảnh chân dung nơi bàn thờ ông. Lý do ông phải xứng đáng hơn danh hiệu đó. Cũng vậy, tôi cũng còn nhớ lời phát biểu của GS. Ngụy Như Kontum trong buổi ông nhận danh hiệu Nhà giáo Nhân dân rằng ông không vui vì có những người xứng đáng hơn với danh hiệu này nhưng đã không được.

Dương Hữu Thời là trường hợp tương tự. Khi tôi viết Lời giới thiệu cho cuốn sách "Cơ sở sinh thái học" của người thầy đã khuất với dòng đầu tiên: "GS. Dương Hữu Thời..." thì có người nhắc tôi thầy Thời chưa phải là giáo sư... Tôi biết thế nhưng tôi vẫn viết trang trọng: "GS. Dương Hữu Thời sinh ngày 10.5.1912 tại xã Tân Thành, huyện Giồng Trôm, tỉnh Bến Tre...". Có sao đâu vì trong lòng chúng tôi, những học trò của ông, kính phong ông là giáo sư - giáo sư của chúng tôi. Vì "đó là... nhà sinh học bậc thầy của hầu hết tất cả những Giáo sư, Tiến sĩ Sinh học đang sống và làm việc trên khắp mọi nẻo đường của Tổ quốc".

Năm 1930, với mong muốn sang Pháp du học nhưng gia đình không đủ điều kiện, anh thanh niên Dương Hữu Thời cùng mấy người bạn mượn danh nghĩa "đi du lịch" để xuất ngoại học tập. Tại nơi đất khách quê người, anh vừa phải lao động để kiếm sống, vừa học tập. Sau những tháng năm miệt mài, vất vả, năm 1938, anh tốt nghiệp Trường Đại học Khoa học với 5 chứng chỉ Thực vật học, Động vật học, Sinh lý học, Hoá học đại cương và Địa chất học trong khi chỉ cần 3 chứng chỉ là đủ để được làm một chân phụ tá ở Trường Đại học Marseille. Anh đã ở lại trường

học tập và làm việc. Ban đầu anh chỉ là điều chế viên của Bộ môn Sinh lý học, sau đó được bổ nhiệm làm trợ lý giáo sư phụ trách thực tập của nhà trường.

Chuẩn bị thi nhận bằng thạc sĩ thì Chiến tranh thế giới thứ II nổ ra (1939) việc học hành trở nên dang dở. Anh phải đợi đến năm 1942, nhưng kì thi không được mở lại. Chiến tranh, Chính phủ Pétain hạ lệnh không cho dân thuộc địa được làm công chức ở Pháp. Anh xin về Đông Dương để giảng dạy ở Trường Cao đẳng Hà Nội. Không may, anh lại mắc kẹt ở châu Phi. Trong thời gian dài tại đây anh đã có được một số công trình nghiên cứu thuộc Viện nghiên cứu Pháp ở Tây Phi với chức danh Giám đốc. Thời gian đó, có một người Pháp muốn rủ anh vào một tổ chức chính trị nhưng anh đã từ chối chỉ mãi miết nghiên cứu chuyên môn!

Năm 1946, theo tiếng gọi của cuộc kháng chiến cứu nước đã thúc giục người trí thức Dương Hữu Thời đến với cách mạng. Năm 1947, anh trở về Bến Tre theo kháng chiến trong ngành quân giới và tại đây anh giữ các chức vụ: Vụ trưởng Vụ quân giới Khu VIII, Quản đốc liên xưởng quân giới khu VII, khu VIII và khu IX, Trưởng ban Chuyên môn Phòng quân giới miền Tây Nam Bộ. Cho đến sau chiến thắng Điện Biên Phủ, hoà bình lập lại, năm 1954 anh tập kết ra Bắc trở lại với nghề nghiệp chuyên môn của mình.

Tháng 11.1954, Dương Hữu Thời về dạy các môn học về Thực vật học tại Trường Đại học Sư phạm Khoa học. Điều làm cho các sinh viên thời đó ngạc nhiên là đã nhiều lần giờ giảng của thầy phải dừng lại để tiếp các anh bộ đội bên Bộ Quốc phòng đến làm việc với thầy. Các anh bộ đội gọi thầy là kỹ sư Phương

Thanh, các anh nói chuyện, trao đổi và xin ý kiến thầy toàn những chuyện súng đạn, bom mìn. GS. Nguyễn Lâm Dũng là một trong số những học trò đầu tiên của thầy khi đó có kể lại rằng: khi nhóm sinh viên tò mò hỏi thăm các anh bộ đội về thầy thì đến lượt các anh lại ngạc nhiên tại sao Phương Thanh, kỹ sư quân giới nổi tiếng sáng tạo vũ khí ở miền Tây Nam Bộ lại dạy Sinh học ở trường đại học? GS. Nguyễn Lâm Dũng kể: Khi lên chiến khu, đi kháng chiến, với vốn ngoại ngữ của mình, thầy Thời đã nghiên cứu một lĩnh vực hoàn toàn mới mẻ, đó là súng đạn và bom mìn. Dương Hữu Thời đã trở thành một Trần Đại Nghĩa của miền Tây Nam Bộ với bí danh Kỹ sư Phương Thanh.

Trong những năm tháng xây dựng ngành Sinh học của Trường Đại học Tổng hợp Hà Nội, thầy đã có những đóng góp quan trọng với những vị trí Phó chủ nhiệm Khoa Hoá - Sinh học, Phó chủ nhiệm Khoa Khoa học Tự nhiên, Chủ nhiệm Khoa Sinh học, Phó Hiệu trưởng Trường Đại học Tổng hợp Hà Nội.

Sinh ra trong một gia đình khá giả ở Bến Tre, nhưng cả cuộc đời thầy Dương Hữu Thời là những ngày phấn đấu đầy gian khổ - gian khổ trong những năm tháng học tập trên đất Pháp, trong công việc ở châu Phi, gian khổ với những năm tháng kháng chiến với nghiên cứu chế tạo A.T, bazôka, bom mìn... Ngày hoà bình lập lại, thầy vẫn kiên trì phấn đấu trong công việc hàng ngày dù đó là giảng dạy, nghiên cứu khoa học hay công việc quản lý. Tiếng Nga là một trong những ngôn ngữ khá phức tạp, ấy thế mà không hiểu thầy học bao giờ mà mới từ chiến khu về, tập kết ra Bắc, trở lại trường đại học chưa lâu thầy đã dùng sách tiếng Nga làm tài liệu giảng dạy sinh viên.

Có thể nói giai đoạn đầu của các trường đại học nước ta ngày đó còn rất nhiều khó khăn. Khó khăn trước hết là thiếu chuyên gia. Vì vậy, công việc của thầy lại càng nặng nhọc hơn. Tiếp cận với cái mới, thầy đã định hướng cho nhiều sinh viên đi sâu vào các hướng khác nhau trong học tập và nghiên cứu thực vật. Điều đó đã được thực tế ngày nay chứng minh là hoàn toàn đúng đắn. Ý thức khoa học phục vụ thực tiễn đời sống, sản xuất và chiến đấu luôn

thường trực trong con người thầy. Thầy đã hướng các học trò của thầy theo phương châm đó. Niềm đam mê của thầy là nghiên cứu tài nguyên sinh học nước nhà. Mặc dù bận rộn với công việc giảng dạy, công việc của khoa, của trường nhưng thầy vẫn bố trí thời gian cho các chuyến du khảo thực địa. Ai biết được rằng Vườn Quốc gia Cúc Phương ngày nay đã được phát hiện hơn 45 năm trước đây có sự đóng góp của thầy Dương Hữu Thời. Tôi nhớ, Cúc Phương hỏi đó hoang vu lắm. Chúng tôi theo thầy phải lội bộ tới 20 cây số mới vào đến cửa rừng. Vào rừng thì nguy cơ đụng đầu với gấu ngựa, gấu chó khiến bọn trẻ chúng tôi sợ hãi và chính thầy đã đem lại lòng can đảm cho chúng tôi. Thầy cũng đã ghi dấu trên các đồng cỏ Ngàn Sơn (Bắc Cạn), Phú Bình (Thái Nguyên) rồi Đồng Giao, Hà Trung (Thanh Hoá) để tìm cây làm thức ăn cho gia súc. Những kết quả nghiên cứu của thầy đã được trình bày ở nhiều hội nghị khoa học và in thành sách. Thầy cũng đã đề ra phương pháp tuyển chọn những cây cỏ hoang dại trồng làm thức ăn cho gia súc. Thầy say mê nghiên cứu và hướng các học trò vào nghiên cứu tài nguyên sinh vật của đất nước. Sinh môi và cây thuốc hoang dại là đề tài được thầy quan tâm nhiều cùng với mơ ước quê hương đổi mới với hệ thống lớn các hệ sinh thái có năng suất cao của đồng bằng sông Cửu Long, đẩy mạnh sản xuất các hệ sinh thái Minh Hải, đưa nhanh ruộng đất miền Tây Nam Bộ lên làm thường trực trong ý thức nhà khoa học Dương Hữu Thời.

Cuối những năm 60 của thế kỷ trước - cuộc chiến đấu chống Mỹ cứu nước vào giai đoạn cực kỳ khốc liệt. Quán triệt phương châm khoa học phục vụ sản xuất và chiến đấu, kỹ sư "Phương Thanh" - Chủ nhiệm Khoa Sinh học, Trường Đại học Tổng hợp Hà Nội đã cử một đoàn cán bộ của Khoa cùng với các cán bộ của Ủy ban Khoa học Nhà nước (tiên thân của Bộ Khoa học và Công nghệ ngày nay) biệt phái sang quân đội làm nhiệm vụ tìm kiếm những cây hoang dại ăn được cho bộ đội tác chiến và thương binh, bệnh binh ở chiến trường. Mặc dù đã trở lại với giảng đường đại học nhưng lúc nào người thầy, người kỹ sư ấy luôn đau đầu, nặng lòng với dân tộc.

Thầy là con người lịch lãm, tây học, với nụ cười hiền hoà, tính tình khiêm tốn, giản dị, trầm tĩnh, ít nói về mình nhưng cũng dễ hoà nhập, cởi mở và tiếp nhận cái mới nhanh, luôn quan tâm đến người khác. Thầy luôn ghi chép để phản hồi, góp ý kiến cho người khác. GS. Nguyễn Lâm Dũng là người hay viết thư, viết báo. Những bài báo của Nguyễn Lâm Dũng luôn được đọc giả Dương Hữu Thời đọc rồi thầy viết thư phản hồi, góp ý. Những lá thư dài vạch ra những điều cần bổ sung và gợi ý những hướng mới, những điều cần phát triển. Nguyễn Lâm Dũng là người thường viết thư trao đổi với thầy và cho đến những ngày cuối đời của thầy, anh vẫn đều đặn nhận được thư, những lời khuyên dặn của thầy.

Những năm tháng cuối đời, thầy Dương Hữu Thời vừa chiến đấu với bệnh tật, vừa miệt mài làm việc tổng kết những việc còn dở dang. Cuốn "Cơ sở Sinh thái học" là công trình cuối cùng của thầy trên giường bệnh. Nhiều bản thảo khác còn bỏ dở và ở giờ phút lâm chung người ta còn tìm thấy trên bàn làm việc của thầy những trang viết dở dang về lịch sử ngành quân giới miền Tây Nam Bộ. Cả cuộc đời Thầy miệt mài cống hiến cho đất nước, cho đời.